

dingsbedrijf werden de gevolgen hiervan versterkt door de sluiting van de Limburgse kolonmijnen en het daarmee wegvallen van de eigen grondstoffenbasis. Door capaciteitsvergroting, kostenverlaging en fusie wisten de Nederlandse kunstmestproducenten zich vooralsnog staande te houden. Ze bouwden enorme installaties in Geleen, IJmuiden en bij Pernis waardoor de arbeidsproductiviteit tussen 1960 en 1980 verdrievoudigde. De export werd verlegd van verre markten naar Europa, waar de concurrentie minder heftig was. Het onheil was echter niet te keren. Vanaf 1980 moest DSM Agro steeds dieper snijden in de productiecapaciteit door het sluiten of afstoten van fabrieken. Van de bijna zeventuizend werknemers die DSM Agro en zijn voorgangers in 1960 hadden, waren er in 2000 nog slechts 610 over. Opmerkelijk genoeg steeg de omvang van de productie nog wel enigszins. Maar het proces van 'voortgaande frontversmalling' leidde ertoe dat voor DSM Agro uiteindelijk slechts een bijrol op de Europese kunstmestmarkt overbleef.

In zijn studie besteedt Homburg ruim aandacht aan de technologische aspecten van deze geschiedenis en ook de door de kunstmestsector sterk gestimuleerde ontwikkeling van het gebruik van kunstmest in de Nederlandse landbouw komt uitgebreid aan de orde. Het is een gedegen en breed opgezette studie van een industriector die in het verleden een duidelijk groter belang heeft gehad. Helaas ontbreken in deze studie wel de cijfers die het mogelijk zouden maken het daadwerkelijke belang van deze sector te wegen. Er zijn geen doorlopende reeksen van omzet, winst en rendement van het Limburgse bedrijf of de sector als geheel in het boek opgenomen. Ook heeft de auteur weinig aandacht voor de positie van het kunstmestbedrijf binnen Staatsmijnen en de invloed die dit had op de relatie met de overheid en de verhouding tot andere Nederlandse bedrijven. Evenmin wordt duidelijk wat het relatieve belang van de kunstmest was voor Staatsmijnen en hoe de gezagsverhoudingen lagen. Het is evident dat de feitelijke beslissingen elders werden genomen en juist in een periode dat de kunstmestsector onder druk kwam te staan werd dit het bedrijf fataal. Het is dan ook veelzeggend dat DSM zich als chemisch concern in een geheel andere richting ontwikkelde en de kunstmest die aan de wieg stond van de Limburgse chemie, tot een bijrol werd gereduceerd. Jammer genoeg blijven de verwickelingen en strategische overwegingen die hieraan ten grondslag lagen onderbelicht, ook omdat de periode vanaf 1990 in het boek nauwelijks aan bod komt.

Joost Dankers
Universiteit Utrecht

Stefan Gropp, *De stedelijke muntslag te Deventer en Nijmegen 1528/43-1591. Stedelijk particularisme tegen Habsburgs centralisme in de Oostelijke Nederlanden* (Hilversum: Verloren, 2004) 318 p. ISBN 9065508082

Stefan Gropp promoveerde in 2001 op de stedelijke muntslag van Deventer en Nijmegen met een oorspronkelijk in het Duits verschenen proefschrift aan de Radboud Universiteit van Nijmegen. De belangstelling voor het boek bleek zo groot, dat besloten werd om een Nederlandstalige uitgave te publiceren. De auteur heeft grondig bronnenonderzoek gedaan in zowel stedelijke als andere overheidsarchieven (Arnhem, Zwolle, Brussel en Düsseldorf) en heeft daarmee waardevol pionierswerk verricht.

Het boek valt uiteen in drie delen. Het eerste deel handelt over de muntslag te Deventer, het tweede over die van Nijmegen en in het derde deel worden de overeenkomsten en verschillen tussen de twee muntplaatsen bekeken. In zijn inleiding betoogt de auteur dat in de Nederlandse muntgeschiedenis van de vijftiende en zestiende eeuw nauwelijks onderzoek is verricht naar de stedelijke muntslag. Dat is juist, zeker wat bronnenonderzoek betreft en de kritische neerslag daarvan. Aanvankelijk had Gropp het plan opgevat om twee aangrenzende Duitse steden in het onderzoek te betrekken. De nauwe handelsbetrekkingen van de twee Oost-Nederlandse steden met het *Heilige Roomse Rijk* noodden daartoe. Na onderzoek bleek het archiefmateriaal van de steden Neuss en Dortmund ontoereikend en heeft hij daarvan afgezien. Dat is spijtig, want zijn betoog steunt onder andere op de zogeheten *Reichsmünzordnungen* (1551 en 1559) waaraan de twee Nederlandse steden zich hielden sinds zij zich bij de Nederrijns-Westfaalse Kreits hadden aangesloten. Het zou een goede zaak zijn om de uitwerking van deze en latere muntverordeningen, de muntcirculatie en de weerslag daarvan op de stedelijke economie in vergelijkbare grote steden in Duitsland te onderzoeken.

Gedurende de gehele periode onder studie waren Deventer en Nijmegen bezig om hun recht van muntslag veilig te stellen. Geen van beide steden kon met een authentiek stuk aantonen van oudsher het recht van muntslag te hebben bezeten. Deventer sloeg bovendien munt mede namens Kampen en Zwolle. In 1534 stelden deze steden daartoe één muntmeester aan. In datzelfde jaar schreef de landvoogdes aan Deventer dat zij niet begreep waar zij het muntrecht vandaan haalden en wenste onmiddellijke stopzetting. Constant verweerden de steden zich tegen aantijgingen door de Bourgondisch-Habsburgse vorsten dan wel de Duitse keizers. Zij getroostten zich veel moeite om het recht te behouden.

Vormde de opbrengst van de muntslag voor de steden, de zogeheten *sleischat* dan een structurele aanvulling op hun inkomsten? Geenszins. Het belangrijkste argument was, dat muntslag een toestroom van kooplieden opleverde. Kooplieden waren verplicht om de munten van de stad te gebruiken bij hun handelstransacties. In de praktijk kwam dat neer op geld wisselen bij de stadswisselaar of geld laten smelten bij de lokale muntmeester in aldaar gangbare munt. Zo kwam een muntmeester onder andere aan zijn grondstoffen.

We worden door Gropp uitvoerig geïnformeerd over het functioneren van de twee munthuizen, hun muntmeesters, de samenwerking en de conflicten met de stadsbesturen en welke typen munten zij mochten slaan. In de periode die Gropp onderzocht, probeerden de centraliserende overheden onder Karel v en Filips 11 steeds meer greep op de muntslag te krijgen door nadrukkelijk vast te leggen welke munten tegen een vastgestelde koers in hun landen mochten circuleren. In 1548 ondernam Karel v, toen alle Bourgondisch-Habsburgse landen nog onder zijn bewind vielen, pogingen om een muntunie tot stand te brengen die onder de zogeheten Bourgondische Kreits viel. Die muntunie hield het slechts enkele maanden uit. Het lukte Karel v niet om tijdens zijn regeringsperiode de centrale bestuursorganen in Brussel en Wenen dezelfde koers te laten varen ten aanzien van de muntslag. Daar hebben muntsteden als Deventer en Nijmegen de nodige nadelen van ondervonden. Deventer en Nijmegen onttrokken zich aan de greep van de overheden door een eigen interpretatie aan de muntverordeningen te geven of ze niet te laten circuleren (het stedelijk particularisme). De auteur citeert nauwgezet de bronnen om de botsingen te illustreren met de landvoogdes Maria van Hongarije en met de Duitse keizer Ferdinand.

Wat ik in het boek miste, was het optreden van de landsheerlijke muntmeesters. Waren dat concurrenten voor hun stedelijke vakgenoten? In het boek worden een tweetal families genoemd: de Wyntgens en de Vlemincks, die het muntmeestersberoep decennia in Deventer en Nijmegen, hebben uitgeoefend, maar soms ook als landsheerlijke muntmeesters optraden. Leverde dit tegenstrijdige belangen op? In 1555 werd Balthasar Wyntgens, door de drie Overijsselse steden tot hun nieuwe muntmeester benoemd. Zijn aanstellingsbrief bevat echter een 'onbruikelijke component' zoals Gropp het noemt. De muntmeester moest namelijk zweren, dat hij noch zijn echtgenote contacten met Jasper Vleminck, de muntmeester van Nijmegen en diens familieleden zouden onderhouden. Balthasar Wyntgens was echter getrouwd met de dochter van Jasper Vleminck.

Achterin het boek is een reeks tabellen opgenomen. In de eerste tabel een opsomming van het muntpersoneel van beide munthuizen tussen 1499-1576. Dan volgen tabellen met koerswaarden van de geslagen munten tussen 1538-1583. Vervolgens zijn er de omvang van de in trooise mark uitgedrukte muntproductie, de oplagecijfers van de diverse munten per jaar en de sleischat voor Deventer tussen 1538-1583. Voor Nijmegen heeft Gropp alleen de sleischat. Deze gegevens komen uit de stadsrentmeestersrekeningen. Graag had ik de sleischat van de beide steden afgezet gezien tegen de totale stedelijke inkomsten. Dat zou in een vervolgstudie moeten worden meegenomen, evenals een vergelijking met de muntslag van twee Duitse steden.

Aaffe H. Groustra-Werdekker
Nijmegen

Willemijn Ruberg, *Conventionele correspondentie. Briefcultuur van de Nederlandse elite 1770-1850* (Nijmegen: Vantilt, 2005) 297 p. ISBN 9077503420. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit Leiden 2005.

Willemijn Ruberg heeft met *Conventionele correspondentie* een dissertatie geschreven die naadloos aansluit bij de nieuwe richting die het egodocumentenonderzoek momenteel inslaat. In haar boek over de correspondentiepraktijk van een vijftal gegoede (burgerlijke) families uit de late achttiende en vroege negentiende eeuw, concentreert zij zich op één type egodocument: de brief. Haar doel is om dit type egodocument te historiseren en te contextualiseren. Het egodocument als *object* staat centraal, 'het schrijfproces waardoor deze teksten ontstaan en de functie van het schrijven' (p. 7). Taal, meent zij met cultuurhistoricus Peter Burke, is niet vanzelfsprekend. Taalgebruik is niet alleen een weergave van de maatschappij of cultuur waarin zij totstandkomt, maar geeft deze cultuur mede vorm (p. 8).

Aan de hand van deze eerste premisse zoekt Ruberg in haar inleiding naar instrumenten waarmee zij de correspondentiepraktijk kan duiden. Zij komt uit op drie begrippen: socialisatie, performativiteit en de toe-eigening van handelende personen. Haar belangrijkste vondst is de functie van het briefschrijven bij de socialisatie van zowel kinderen als volwassenen. Vooral de familie bleek een belangrijke socialisatieinstantie (p. 9). Het begrip performativiteit staat in directe samenhang met de socialiserende functie van het briefschrijven. Een performatieve uiting is een vorm van taalgebruik die tegelijkertijd een handeling vormt. In brieven komt dit naar voren doordat 'sociale relaties, zoals tussen verloofden, die buiten de correspondentie nog niet, of